

UOT 341.4

DOI: <https://doi.org/10.62130/XOHW5990>**Leyla HƏŞİMOVA**

Bakı Dövlət Universiteti Hüquq fakültəsinin
“İnsan hüquqları və informasiya
hüququ” UNESCO kafedrasının müəllimi,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru
e-mail: hashimova_leyla@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-6968-6325

TƏCAVÜZ CİNAYƏTİ VƏ MƏDƏNİ İRSİN QORUNMASI

XÜLASƏ

Məqalədə təcavüz cinayəti və mədəni irsin qorunması problemi hüquq ədəbiyyatında mövcud fikir müxtəlifliyi və mühüm beynəlxalq sənədlərlə geniş təhlil edilir. Qeyd edilir ki, beynəlxalq cinayətlərin bir növü olan təcavüz cinayəti həm də mədəni irsin məhv edilməsinə qarşı yönəlir. Məqalədə belə bir fikir əsaslandırılır ki, təcavüz cinayəti və mədəni irsin mühafizəsi insan hüquqları ilə sıx bağlıdır ki, bu da bütövlükdə mədəni hüquqların təmin edilməsi ilə əlaqələndirilməlidir. Ona görə də mədəni irsin mühafizəsi problemləri insan hüquqları ilə sıx qarşılıqlı əlaqədə təhlil edilməlidir. Sonda, təcavüz cinayəti və mədəni irsin və insan hüquqlarının qorunması probleminə dair bir sıra nəzəri və praktiki təkliflər irəli sürülür. Belə ki, qeyd edilir ki, dövlətlərin təcavüz cinayəti ilə əlaqədar məsuliyyətinin artırılması məqsədilə qəbul edilmiş beynəlxalq sənədlərin icra mexanizmləri dəqiq formalaşdırılmalı və müvafiq məsuliyyət tədbirləri gücləndirilməlidir.

Açar sözlər: təcavüz cinayəti, beynəlxalq cinayətlər, beynəlxalq hüququn əsas prinsipləri, mədəni irs, mədəni hüquqlar, insan hüquqları, silahlı münaqişə, mədəni soyqırımı.

Giriş

1.1. Tədqiqatın aktuallığı, əsas istiqamətləri və elmi yeniliyi.

Mədəni irsin mühafizəsi silahlı münaqişələr dövründə daha da aktuallığı ilə müəyyən edilir. Silahlı münaqişələr həm də beynəlxalq cinayətlərin törədilməsi ilə müşayiət edilirsə, onda mühüm obyektlərdən biri də mədəni irsə qarşı yönəlmiş olur.

Silahlı münaqişələr tarixinin təhlili və hazırda da mövcud silahlı münaqişələrdə ağır beynəlxalq cinayətlərin törədilməsi beynəlxalq cəmiyyəti ən çox narahat edən problemlərdən hesab edilir. Bunu nəzərə alaraq qeyd edilən istiqamətdə beynəlxalq məsuliyyət məsələlərinin müəyyən edilməsi kifayət qədər aktualdır. Bundan başqa, bu sahədə kifayət qədər beynəlxalq sənədlərin qəbul edilməsinə baxmayaraq, müəyyən sferada xeyli boş-

luqların olması da qeyd edilməlidir. Bu istiqamətlərdən biri də mədəni irsə qarşı yönələn hüquqa zidd hərəkətlərdir. Hazırda müəyyən hüquqazidd hərəkətlərin müharibə cinayətləri adı altında birləşdirilməsinə baxmayaraq, həmin hərəkətlərin əhatə dairəsinin genişləndirilməsi, “mədəni soyqırım” anlayışının aktuallaşdırılması, müharibə cinayətlərinə görə beynəlxalq-hüquqi məsuliyyət tədbirlərinin genişləndirilməsi zəruridir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi onunla əlaqələndirilməlidir ki, burada təcavüz cinayəti ilə mədəni irsə qarşı yönələn hüquqazidd hərəkətlərin qarşılıqlı əlaqələri təhlil edilmiş, problemə ümumi müharibə cinayətləri kontekstində baxılmaqla yanaşı, təcavüz cinayəti ilə əlaqədar ortaya çıxan digər aktual problemlər müzakirə edilmiş, mədəni irsin mühafizəsi ilə əlaqədar dövlətlər tərəfindən görülməli olan aktual məsələlər əsaslandırıl-

mişdir. Burada digər əsas məsələ təcavüz anlayışına daha geniş yanaşılması zərurətinin əsaslandırılmasıdır ki, bu zaman da insan hüquqları amili, o cümlədən mədəni irsə qarşı yönələn hərəkətlər xüsusi yer tutur.

1.2. Tədqiqatın əsas məzmunu.

Beynəlxalq cinayətlərin birbaşa olaraq bəşəriyyətin ümumi maraqlarına qarşı yönəlməsi kimi xüsusiyyəti çox təhlükəli olması ilə onu beynəlxalq hüquqazidd əməllər kimi xarakterizə etməklə bərabər, beynəlxalq hüququn əsas və ümumtəntənmiş prinsip və normalarına, eyni zamanda, mühüm insan hüquq və azadlıqlarına qəsd edir. Bunu nəzərə alaraq təcavüz, soyqırımı, müharibə cinayətləri və insanlıq əleyhinə cinayətlər üzrə bir sıra əhəmiyyətli beynəlxalq sənədlər də qəbul edilmişdir. Məsələn, “Soyqırımı cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında” Konvensiya (1948), Müharibə qurbanlarının müdafiəsi haqqında Cenevrə Konvensiyaları (1949) və ona əlavə protokollar (1977), “Müharibə cinayətlərinə və insanlıq əleyhinə cinayətlərə qarşı müddətin tətbiq edilə bilməməsi haqqında” Konvensiya (1968), “Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statutu” (1998) və s. “Dövlətlərin beynəlxalq hüquqa zidd əməllərinə görə məsuliyyəti adlı Maddələr Layihəsi”ndə (2001) birbaşa qeyd edilir ki, dövlətin hər bir beynəlxalq hüquqa zidd əməli həmin dövlətin beynəlxalq məsuliyyətinə gətirib çıxarır (maddə 1) [8].

Belə beynəlxalq cinayətlərdən biri də təcavüz cinayətidir. Təcavüz cinayətinin beynəlxalq cinayət kimi müəyyən edilməsinin beynəlxalq normativ-hüquqi əsası məhz BMT Nizamnaməsi və beynəlxalq hüququn əsas, ümumtəntənmiş prinsipləridir. Təcavüzlə əlaqədar BMT Nizamnaməsində əks olunan norma birbaşa beynəlxalq hüququn əsas prinsipi kimi qəbul edilməsə də və eyni zamanda onun məzmunu tam şəkildə müəyyən edilməsə də ancaq BMT-nin əsas müddəası və fəaliyyət norması olaraq qalır.

Beynəlxalq hüququn normativ hüquqi əsaslarının müəyyən edilməsində və müvafiq beynəlxalq münasibətlərin tənzimlənməsində beynəlxalq hüququn əsas, ümumtəntənmiş prinsipləri mühüm yer tutur ki, burada da güc tətbiq etməmək və ya güc tətbiq etməklə hədələməmək prinsipi xüsusi

qeyd edilməlidir. Bu prinsip, o cümlədən beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərinin əks olduğu 10 prinsip *BMT Baş Assambleyasının 1970-ci il tarixli BMT Nizamnaməsinə uyğun olaraq, dövlətlər arasında dostluq münasibətlərinə və əməkdaşlığa dair beynəlxalq hüququn prinsipləri haqqında 2625 nömrəli Bəyannamədə* müəyyən edilmişdir. Bəyannamənin 3-cü maddəsində birbaşa olaraq qeyd edilmişdir ki, beynəlxalq hüququn prinsiplərinin tövsifi və tətbiqi zamanı onlar qarşılıqlı əlaqədə olur və hər bir prinsip başqa prinsiplər kontekstində nəzərdən keçirilməlidir [6].

Bütövlükdə isə digər beynəlxalq hüququn prinsipləri kimi güc tətbiq etməmək prinsipi də beynəlxalq hüququn normativ əsasını təşkil edir, beynəlxalq hüquq qaydasının və beynəlxalq qanunçuluğun əsasında dayanır. Beləliklə, dövlətlər arasında mübahisələrin həll edilməsi və digər beynəlxalq münasibətlərin tənzimlənməsi üzrə müvafiq beynəlxalq normaların qəbul edilməsində güc tətbiq etməmək və ya güc tətbiq etməklə hədələməmək prinsipinin əsas müddələrinin rolu böyükdür. Əslində təcavüz cinayətinə qarşı mübarizənin əsasında dayanan güc tətbiq etməmək və ya güc tətbiq etməklə hədələməmək prinsipi beynəlxalq hüququn daha mühüm və ya başqa sözlə desək, mərkəzi prinsipi hesab edilə bilər. Bu prinsipə əlaqədar hər hansı normaların pozulması beynəlxalq hüququn digər prinsiplərinin də pozulmasına gətirib çıxaracaqdır. Belə ki, bu zaman ərazi bütövlüyü, sərhədlərin pozulmazlığı, insan hüquqları və əsas azadlıqlarına hörmət, beynəlxalq mübahisələrin dinc yolla həll edilməsi, beynəlxalq öhdəliklərin vicdanla yerinə yetirilməsi, dövlətlərin suveren bərabərliyi və s. kimi beynəlxalq hüququn əsas prinsipləri birbaşa təhlükə altında olur.

Əlbəttə, burada mühüm əsas kimi 1945-ci il tarixli BMT Nizamnaməsinin çıxış etməsi birmənalıdır. Belə ki, BMT Nizamnaməsinin 2-ci maddəsinin 4-cü bəndində deyilir ki, “bütün üzvlər öz beynəlxalq münasibətlərində, hər hansı bir dövlətin ərazi bütövlüyünə və siyasi müstəqilliyinə qarşı və ya BMT-nin məqsədləri ilə bir araya sığmayan hər hansı bir şəkildə güclə hədələməkdən və gücün tətbiqindən çəkinirlər” [5]. Bununla əlaqədar qeyd edilməlidir ki, 1919-cu il tarixli

Millətlər Cəmiyyətinin Əsasnaməsində müəyyən müddəalar olsa da və sonradan BMT Nizamnaməsində bu məsələlər konkret olaraq əks olunsa da, təcavüzlə əlaqədar məsələlərin bir maddədə əks olunmasını beynəlxalq cəmiyyət haqlı olaraq yetərli hesab etməmişdir. Bunu nəzərə alaraq bir sıra beynəlxalq sənədlər qəbul edilmişdir ki, bunlara da daxil edilə bilər: Müharibədən milli siyasət aləti kimi istifadə edilməsindən imtina edilməsi haqqında 1928-ci il tarixli Brian-Kelloq Paktı, Təcavüzün tərifi müəyyən edilməsi haqqında BMT Baş Assambleyası tərəfindən qəbul edilmiş 1974-cü il tarixli Qətnamə, “Beynəlxalq münasibətlərdə güclə hədələməkdən və ya onun tətbiqindən imtina edilməsi prinsipinin səmərəliliyinin artırılması haqqında” 1987-ci il tarixli BMT Baş Assambleyası tərəfindən qəbul edilmiş Bəyannamə. Hazırda 2001-ci il tarixli “Dövlətlərin beynəlxalq hüquqa zidd əməllərinə görə məsuliyyəti” adlı Maddələr Layihəsinin qəbul edilməsi üzərində beynəlxalq cəmiyyət tərəfindən ciddi beynəlxalq-hüquqi fəaliyyətin davam etdirilməsi ilə bu sahədə əsaslı boşluqların aradan qaldırılması istiqamətində də mühüm işlər aparılır.

Qeyd edilən beynəlxalq sənədlər üçün əhəmiyyətli məqamlar ondan ibarətdir ki, sülhə təhlükənin qarşısının alınması və aradan qaldırılması, təcavüz aktları və sülhün digər pozuntularının ləğv edilməsi üçün BMT Nizamnaməsinə uyğun səmərəli, dinamik və çevik tədbirlərin, xüsusilə beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin təmin edilməsi, dəstəklənməsi və bərpası sahəsində tədbirlərin görülməsi zəruridir ki, bu da bir-birilə qarşılıqlı əlaqədə olan hərəkətlərin edilməsində müşayiət olunur. BMT Nizamnaməsinin 39-cu maddəsi ilə təcavüz faktının müəyyən edilməsi BMT Təhlükəsizlik Şurasının səlahiyyətinə aid olmaqla bərabər, 1974-cü il qətnaməsində təcavüz hesab edilən hərəkətlər dairəsi də müəyyən edilmişdir.

Həmin hərəkətlər özünün əhatəliliyi ilə xarakterizə edilir ki, bu da 1974-cü il tarixli Qətnamənin 3-cü bəndində ətraflı təsbit edilmişdir: bir dövlətin silahlı qüvvələrinin digər dövlətin ərazisinə daxil olması (soxulması) və ya hücumu; hücumun nəticəsi olan qısamüddətli istənilən hərbi işğal; silahlı qüvvələrin hücumu ilə müşayiət

olunmasa da, bir dövlətin istənilən silahının başqa dövlətin ərazisinə qarşı tətbiqi; bir dövlətin silahlı qüvvələrinin başqa bir dövlətin liman və ya sahillərini blokadaya alması; bir dövlətin silahlı qüvvələrinin digər dövlətin silahlı qüvvələrinə hücumu; bir dövlətin başqa bir dövlətin ərazisində onun razılığı əsasında yerləşən silahlı qüvvələrindən bu razılışmanın şərtlərini pozmaqla istifadə edilməsi və habelə həmin silahlı qüvvələrin bu razılışmanın xitam olunmasından sonra göstərilən ərazidə qalmaqda hər hansı formada davam etməsi; digər dövlətin ona həvalə olunan ərazisinin təcavüz aktlarının törədilməsi üçün istifadə olunmasına icazə verən dövlət fəaliyyəti; silahlı dəstələrin, qrupların, eləcə də daimi qüvvələrin və ya muzzdlu əsgərlərin digər dövlətin ərazisinə silahlı güc tətbiq etmək məqsədilə göndərilməsi [15].

Bununla əlaqədar müddəalar 1987-ci ildə BMT Baş Assambleyası tərəfindən qəbul edilmiş “Beynəlxalq münasibətlərdə güclə hədələməkdən və ya onun tətbiqindən imtina edilməsi prinsipinin səmərəliliyinin artırılması haqqında” Bəyannamədə də qeyd edilmişdir. Bəyannamə bütün istiqamətlərdə güc tətbiqindən imtinanın vacibliyini müəyyən edərək bu sferada səmərəliliyin artırılmasının vacibliyini qeyd etmişdir.

Ermənistanın otuz ildən çox davam edən beynəlxalq cinayətləri, təcavüz də daxil olmaqla Azərbaycan Respublikası ərazilərinin iyirmi faizindən çoxunun işğalı ilə nəticələnmiş idi. Hüquq ədəbiyyatında haqlı olaraq qeyd edilir ki, bu iş bir tərəfdən beynəlxalq hüququn jus cogens normalarının – əsas prinsiplərinin birbaşa və qərəzli şəkildə pozulmasını, digər tərəfdən beynəlxalq cinayətlərin, o cümlədən təcavüz cinayətinin törədilməsi ilə beynəlxalq məsuliyyətin meydana gəlməsini şərtləndirmişdir [10, s. 43]. Bütövlükdə, 1974-cü il tarixli “Təcavüzün müəyyən edilməsi haqqında” Qətnaməyə əsasən, təcavüz dedikdə, bir dövlət tərəfindən digər dövlətin suverenliyinə, ərazi bütövlüyünə və ya siyasi müstəqilliyinə qarşı, yaxud BMT Nizamnaməsi ilə bir araya sığmayan istənilən digər şəkildə silahlı gücdən istifadə edilməsi başa düşülür [15].

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 100-cü maddəsi - Təcavüzkar müharibəni

planlaşdırma, hazırlama, başlama və ya aparma, 101-ci maddə isə - Təcavüzkar müharibəni başlamağa açıq çağırışlar adı altında Xüsusi hissədə 16-cı fəsildə nəzərdə tutulmuşdur [4]. Bu maddələrin ətraflı təhlili göstərir ki, Azərbaycan Respublikası hazırda Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statutuna qoşulmasa da, təcavüzlə əlaqədar mühüm beynəlxalq hüquqi əsasları daxili qanunvericiliyə transformasiya edə bilmişdir [12, s. 220-221; s. 17, s. 545-546]. Burada ilkin əsas başqa beynəlxalq sənədlərdə əks olunduğu kimi, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statutunda [7] da müəyyən edildiyi kimi, BMT Nizamnaməsinin müvafiq müddəaları çıxış edir. İmplementasiyanın hüquqi əsası kimi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 10, 12, 148, 151-ci maddələrində müəyyən edilən mühüm və əhəmiyyətli müddəalar əsasdır [3].

Bundan başqa, ədəbiyyatlarda düzünə və yanakı təcavüz fərqləndirilsə də, bunların hər ikisi də bu sahədə müvafiq hərəkətlərlə müşayiət olunur [11, s. 7-8]. Belə ki, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma statutunda, konkret olaraq 8 *bis* maddəsi ilə “təcavüz cinayəti” özündə effektiv olaraq dövlətin siyasi və ya hərbi fəaliyyəti üzərində nəzarəti həyata keçirmək və ya bu fəaliyyəti yönəltmək statusuna malik olan şəxs tərəfindən öz xarakteri, ağırlığı və miqyasına görə BMT Nizamnaməsinin açıq-aşkar pozuntusunu ifadə edən təcavüz aktının planlaşdırılması, hazırlanması, başlanması, həyata keçirilməsi kimi hərəkətləri birləşdirir [10, s. 45-46]. Bununla əlaqədar müddəalar 1996-cı il tarixli “Sülh və bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə Cinayətlər Məcəlləsi” layihəsində də müəyyən edilmişdir.

İndi isə bu istiqamətlərdən bir neçəsini müzakirə edək. İlk növbədə, təcavüz cinayətinin ictimai-təhlükəliliyi bir dövlətin başqa bir dövlətin ərazisini zəbt etməsi və təcavüzkar əməllərini davam etdirməsində, eləcə də dövlətlərin dinc yanaşı yaşamasına dair beynəlxalq hüququn prinsip və normalarını təhlükə altına alması ilə xarakterizə edilir. Qeyd edilənlər isə bilavasitə mədəni irsə qarşı da yönəlidir. Burada obyekt kimi xalqlar və dövlətlər arasında sülh, dinc yanaşı yaşama, dövlətlərin ərazi bütövlüyü və sərhədlərin pozulmazlığı, güc tətbiq etmək və ya güclə hədələmənin

yolverilməzliyinə dair normalar, həmçinin mədəni irsin qorunması üzrə normalar da daxil edilir. Mədəni irs bütövlükdə özündə daşınar və daşınmaz irsi əks etdirdiyindən burada əsas təhlükə də bilavasitə onlara qarşı da yönəlidir [16, s. 21-23].

Təcavüz cinayətinin obyektiv cəhəti təcavüzkar müharibənin planlaşdırılması, hazırlanması, başlanması və aparılması kimi hərəkətlərin törədilməsində ifadə edilir. Burada da iki element: cinayətin törədilməsi üçün niyyət (*mens rea*) və cinayətin faktiki tərkib elementlərini yaradan fəaliyyət və ya davranış (*actus reus*) vacib şərtidir. Məlumdur ki, mədəni irsin də məhv edilməsi bilavasitə bu istiqamətdən biri kimi təhlil edilməlidir.

Əgər dövlətin ərazisi təhlükə altında olursa, onda birbaşa mədəni irs də bu istiqamətdə əsas təhlükə obyektlərindəndir. Mədəni irsin məhv edilməsi bilavasitə təcavüz hərəkətləri ilə daha da təhlükə altına düşür. Nəzərə alsaq ki, *dövlət ərazisinin BMT Nizamnaməsinin müddəalarını pozmaqla güc tətbiq etmə nəticəsində hərbi işğal obyektinə ola bilməməsi, dövlət ərazisinin güc tətbiq etmək və ya güc tətbiq etməklə hədələmək nəticəsində digər dövlətin qazanc obyektinə olmaması, təcavüz nəticəsində ərazinin ələ keçirilməsi və ya xüsusi üstünlüyün əldə olunmasının qanuni hesab edilməməsi, güc tətbiq etməklə və ya güc tətbiq etmək hədəsi nəticəsində ələ keçirilmiş heç bir ərazinin qanuni ərazi kimi tanınmaması xüsusi qeyd edilməlidir. Bununla bağlı kifayət qədər beynəlxalq məhkəmə qərarları da mövcuddur* [19, s. 140]. *1970-ci il Bəyannaməsində təsbit olunmuş təcavüzkar müharibənin sülh əleyhinə cinayət sayılmaqla, beynəlxalq hüquqla nəzərdə tutulan məsuliyyət yaratması, o cümlədən 1974-cü il Qətnaməsi ilə təcavüzkar müharibənin beynəlxalq sülh əleyhinə cinayət olması, onun beynəlxalq məsuliyyətə səbəb olması kimi xüsusiyyətləri bilavasitə problemin təhlili, o cümlədən mədəni irslə əlaqədar olduqca əhəmiyyətlidir.*

Qeyd edilənlər uzun müddət ərzində Ermənistanın Azərbaycan Respublikası ərazilərini işğal etməsi ilə əhəmiyyətli dərəcədə təhlükədə olan mədəni irs obyektlərinə qarşı hüquqa zidd hərəkətlərlə edilmişdir [1, s. 54]; [2, s. 56-58]; [13, s. 121-124]. Belə ki, bu hərəkətlərə mədəni irs obyektlərinin tamamilə dağıdılması, mədəni irs ob-

yektlərinin özgəninkiləşdirilməsi (burada konkret hal olaraq ermənileşdirmə və bəzi hallarda isə farslaşdırmaya cəhddən gedir), mədəni irs obyektlərinin qanunsuz olaraq xaricə daşınması və onların çox yuxarı qiymətlərlə satılması və ya ermənilərin özlərinin mədəni irs nümunələri kimi nümayiş etdirilməsi, qanunsuz olaraq arxeoloji qazıntıların aparılması, mədəni irsə qarşı törədilən bu hüquqa zidd hərəkətlərdə beynəlxalq müqavilələrin müvafiq normalarının tam şəkildə ciddi pozulması xüsusi olaraq qeyd edilməlidir. Göstərilənlər isə müharibə qurbanlarının müdafiəsi haqqında 1949-cu il Cenevrə konvensiyaları və onlara 1977-ci il əlavə protokollarında əks olunan müddəalarla [14] da sıx əlaqəyə malikdir.

1.3. Tədqiqat üzrə əldə edilən nəticələr.

Beləliklə, tədqiqatla əlaqədar aşağıdakı mühüm nəticələrə gəlmək olar:

- Beynəlxalq hüququn “*ius cogens*” normalarının, o cümlədən beynəlxalq hüququn əsas, ümumtanınmış prinsipləri kimi güc tətbiq etməmək və ya güc tətbiq etməklə hədələməmək prinsipinin, dövlətlərin ərazi bütövlüyü prinsipinin, sərhədlərin pozulmazlığı prinsipinin, əsas insan hüquq və azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipinin, beynəlxalq mübahisələrin dinc yolla həll edilməsi prinsipinin, beynəlxalq öhdəliklərin vicdanla yerinə yetirilməsi prinsipinin qeyd-şərtsiz pozulması o deməkdir ki, burada birmənalı olaraq mədəni irsə qarşı yönələn hərəkətlər də mövcuddur. Bu zaman beynəlxalq münasibətlərin tənzimlənməsində beynəlxalq hüququn prinsiplərinin mühüm xüsusiyyətləri əsas amil kimi çıxış edir [18, s. 63-64].

- Beynəlxalq hüququn əsas prinsipi olan insan hüquqları və əsas azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipinin müddələrinin pozulması bilavasitə mədəni irsə qarşı da yönəlir. Yəni mədəni irs bilavasitə mədəni insan hüquq və azadlıqları ilə birbaşa əlaqədardır. Bu hüquq ədəbiyyatında da birmənalı olaraq qeyd edilir [9, s. 122-124]. Bundan başqa göstərilir ki, mədəni irsə qarşı yönəlmələr insan hüquqlarının əsas pozuntusu kimi müəyyən edilməlidir [20, s. 54].

- Müharibə cinayətlərinin bir növü olan mədə-

ni irsin məhv edilməsi təcavüz cinayətində daha asan şəkildə həyata keçirilir. Belə ki, ərazinin işğalı həmin yerlərdə mövcud mədəni irsin tamamilə düşmən əlinə keçməsi ilə nəticələnir və bu da beynəlxalq humanitar hüquq normalarının pozulması ilə mədəni irsə qarşı istənilən hüquqazidd hərəkətlərin edilməsi ilə müşayiət edilə bilər. Bunu nəzərə alaraq hüquq ədəbiyyatında aparılan təhlillərlə bu sahədə qeyd edilən əməllər haqlı olaraq beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyə təhdid kimi müəyyən edilir [19, s. 138-140].

- Mədəni irsə qarşı yönələn cinayətlər digər cinayətlərlə də üst-üstə düşə bilər. Burada beynəlxalq hüquqda müəyyən edilən urbisid cinayəti (müharibələrdə şəhər mühitinin canlılığının, əhəlisinin davamlılığının və şəhərsalma sahəsinin məhv edilməsi) və “mədəni soyqırımı” (bu ifadə 1948-ci il tarixli “Soyqırımı cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında” Konvensiyada əks olunmasa da, beynəlxalq məhkəmə praktikasında formalaşmışdır) xüsusi olaraq qeyd edilməlidir. Bütövlükdə, silahlı münaqişələr zamanı mülkiyyətin məhv edilməsi və ya qarət olunması ilə əlaqədar kifayət qədər beynəlxalq məhkəmə təcrübəsi də vardır. Məsələn, Nürnberq Beynəlxalq Tribunalının “Kraux” işi üzrə qərarı, Yuqoslaviya üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunalının Apellyasiya Kamarasının 2004-cü il tarixli “Kordıç və Çerkes” işi üzrə qərarı və s.

- Təcavüzlə əlaqədar mədəni irsə qarşı yönələn hüquqa zidd hərəkətlərə və mədəni soyqırımı qarşı mübarizənin və müvafiq məsuliyyətin artıq beynəlxalq adət hüququnun tərkib hissəsi kimi nəzərdən keçirilməsi bu cinayətlərlə mübarizədə daha səmərəli nəticələr verə bilər.

- Bu sahədə beynəlxalq məsuliyyətin artırılması məqsədilə “Dövlətlərin beynəlxalq hüquqa zidd əməllərinə görə məsuliyyəti” adlı Maddələr Layihəsinin tezliklə qəbul edilməsi məqsədmüvafiq hesab edilməlidir. Burada dövlətlərin məsuliyyəti ilə əlaqədar mühüm müddələrin əks olunması ilə bərabər, bu sahədə beynəlxalq öhdəliklərin icra edilmə mexanizmləri də dəqiq müəyyən edilməlidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Allahverdiyev Ə.V. Törədilən beynəlxalq cinayətlərə görə Ermənistanın siyasi və hərbi rəhbərliyinin mühakiməsini zəruri edən amillər. Azərbaycanın Ermənistan və Qarabağda məhv edilmiş maddi mədəniyyət abidələri: kitabxanalar, muzeylər, təhsil ocaqları nümunəsində // Vebinar Respublika elmi-konfransının materialları, 25 dekabr 2020-ci il. Bakı, 2021, s. 53-55.
2. Azərbaycan məcburi köçkünlərinin pozulmuş hüquqlarına dair kompleks beynəlxalq hesabat. Bakı, BDU, 2021, 326 s.
3. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası - <https://e-qanun.az/framework/897> - 22.01.2024.
4. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi - <https://e-qanun.az/framework/46947> - 11.01.2024.
5. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsi - <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text> - 10.01.2024.
6. *BMT Nizamnaməsinə uyğun olaraq, dövlətlər arasında dostluq münasibətlərinə və əməkdaşlığa dair beynəlxalq hüququn prinsipləri haqqında* Bəyannamə - <https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/1970/en/19494> - 10.01.2024
7. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statutu - <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf> 10.01.2024
8. Dövlətlərin beynəlxalq hüquqa zidd əməllərinə görə məsuliyyəti adlı Maddələr Layihəsi - http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf – 16.01.2024.
9. Əliyev Ə.İ. İnsan hüquqları. Dərslük. Bakı, Nurlar, 2019, 352 s.
10. Əliyev Ə.İ. Azərbaycan beynəlxalq cinayətlər hədəfində: hüquqi təhlil. Bakı, Nurlar, 2018, 176 s.
11. Məcidov S.T. Beynəlxalq münasibətlər sistemində təcavüz faktoru. Hüquq elmləri üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2018, 28 s.
12. Məmmədov R.K. Beynəlxalq cinayət hüququ və Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi. Bakı, NAT Co MMC, 2012, 312 s.
13. Məmmədov R.F., Əfəndiyeva H.E. Azərbaycan Respublikasının tarix və mədəniyyət abidələrinin beynəlxalq-hüquqi qorunması. Bakı, Səda, 2015, 328 s.
14. Mühəribə qurbanlarının müdafiəsi haqqında 1949-cu il Cenevrə Konvensiyaları və ona əlavə 1977-ci il əlavə protokolları - <https://www.icrc.org/en/doc/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions/overview-geneva-conventions.htm>
15. Təcavüzün tərifinin müəyyən edilməsi haqqında BMT Baş Assambleyası tərəfindən qəbul edilmiş 1974-cü il tarixli Qətnamə - <http://hrlibrary.umn.edu/instree/GAres3314.html> - 10.01.2024
16. Süleymanlı S.A. Mədəni irsin qorunmasının beynəlxalq-hüquqi tənzimlənməsi problemləri və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi. Bakı, Azərbaycan nəşriyyatı, 2018, 296 s.
17. Eyyubova M.Y. Implementation of the Statute of the International Criminal Court into the National Legislation of the Republic of Azerbaijan // Dubai: Scholars International Journal of Law, Crime and Justice (SIJLCJ), 2022, № 6, p. 537–547.
18. Защита прав человека во время вооруженных конфликтов и в постконфликтных ситуациях: международно-правовой аспект. Отв. ред. У.Маммадов, Т.Гусейнов. Институт Права и прав человека. Баку, Elm və Təhsil, 2023, 1104 с.
19. Крюгер Х. Нагорно-Карабахский конфликт. Правовой анализ. Перевод с английского издания. Баку: Баку Университети, 2012, 228 с.
20. Мережко А.А. Проблема Нагорного Карабаха и международное право. Киев, Издательский дом Дмитрия Бурого, 2014, 208 с.

Лейла ГАШИМОВА

Преподаватель кафедры ЮНЕСКО
Права человека и информационное право»
Юридического факультета
Бакинского Государственного Университета,
доктор философии по праву
e-mail: hashimova_leyla@hotmail.com)

ПРЕСТУПЛЕНИЕ АГРЕССИИ И ЗАЩИТА КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ

РЕЗЮМЕ

В статье проблема преступления агрессии и защиты культурного наследия широко анализируется в юридической литературе с учетом разнообразия мнений и важных международных документов. Отмечается, что преступление агрессии, являющееся разновидностью международного преступления, также направлено против уничтожения культурного наследия. В статье утверждается, что преступление агрессии и защита культурного наследия тесно связаны с правами человека, которые должны быть связаны с обеспечением культурных прав в целом. Поэтому проблемы охраны культурного наследия следует анализировать в тесном взаимодействии с правами человека. В заключение выдвигается ряд теоретических и практических предложений по проблеме преступления агрессии и защиты культурного наследия и прав человека. Так, отмечается, что в целях повышения ответственности государств в связи с преступлением агрессии необходимо четко сформировать механизмы реализации принятых международных документов и усилить соответствующие меры ответственности.

Ключевые слова: преступление агрессии, международные преступления, основные принципы международного права, культурное наследие, культурные права, права человека, вооруженный конфликт, культурный геноцид.

Leyla HASHIMOVA

Lecturer of the UNESCO Chair of
Human Rights and Information
Law, Faculty of Law,
Baku State University, PhD in Law
e-mail: hashimova_leyla@hotmail.com)

THE CRIME OF AGGRESSION AND THE PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE

SUMMARY

In the article, the problem of the crime of aggression and the protection of cultural heritage is extensively analyzed in legal literature with the diversity of opinions and important international documents. It is noted that the crime of aggression, which is a type of international crime, is also directed against the destruction of cultural heritage. The article argues that the crime of aggression and the protection of cultural heritage are closely related to human rights, which should be linked to the provision of cultural rights as a whole. Therefore, the problems of cultural heritage protection should be analyzed in close interaction with human rights. In the end, a number of theoretical and practical proposals are put forward on the problem of the crime of aggression and the protection of cultural heritage and human rights. Thus, it is noted that in order to increase the responsibility of the states in connection with the crime of aggression, the implementation mechanisms of the adopted international documents should be precisely formed and the relevant responsibility measures should be strengthened.

Keywords: crime of aggression, international crimes, basic principles of international law, cultural heritage, cultural rights, human rights, armed conflict, cultural genocide